

- української етнології.- Львів, 1908.- Т.10.- С.1-29.
5. Гнатюк В. Весілля в Керестурі / Матеріали до української етнології.- Львів, 1908.- Т.10.- С.30-80.
 6. Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість / Записки Наукового товариства ім.Шевченка. Праці філологічної секції.- Нью-Йорк, 1981.- Т.201.- 288 с.
 7. Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т.1-6 // Етнографічний збірник.-Т.ІІІ.- Львів, 1897.- 236 с.;ТІV.- 1898.- 254 с.; ТІХ.- 1900.- 284 с.; Т.ХХV.- 1909.- 284 с.; Т.ХХІХ.- 1910.- 318 с.; Т.ХХХ.- 1911.- 355 с.
 8. Гнатюк В. Словаки чи русини ? / Записки Наукового товариства ім.Шевченка.- Львів, 1901.- Т.ХLІІ.- Кн.ІV.- С.37.
 9. Гнатюк В. Українські весільні обряди і звичаї / Матеріали до української етнології.- Львів, 1908.- Т.ХІХ-ХХ.- С.5-198.
 10. Головацький Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. Собранные... Издание Императорского общества Истории и Древностей Российских при Московском университете. - М., 1878.- Т.ІІ.- С.729.
 11. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. Упорядник Микола Мушинка.- Пряшів, 1967.- Т.3.- 510 с.
 12. Яценко М. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність.- К., 1964 - 286 с.

¹ Під поняттям "Угорська Русь" в той час мали на увазі території, заселені українським населенням в кордонах колишньої Австро-Угорщини, тобто територію Закарпатської України і Пряшівщини, а також українських колоній в Бачії і Банаті (сучасні території Югославії і Румунії).

Людмила ЮРЧАК (Тернопіль)

Заохочення та покарання у фольклорних записах Володимира Гнатюка

Значення постаті Володимира Гнатюка для української, слов'янської та світової культури як науковця, літературознавця, фольклориста, видавця, талановитого організатора важко переоцінити. Сьогодні використання його творчого доробку не обмежується лише філологічними сферами. Зібрані В.Гнатюком

матеріали мають неабияку історичну вагу, а рекомендований ним метод порівняльного аналізу фольклору дозволяє простежити закономірності різних аспектів суспільного життя народу, котрі стануть у нагоді етнографам, історикам, соціологам, психологам, і педагогам, адже В.Гнатюк вважав, що "так само важні оповідання про історичні особи і події..., про духовних, учителів (давніших)" [1, 230]. До народної творчості у своїх дослідженнях неодноразово зверталися знані українські педагоги (О.Духнович, В.О.Сухомлинський, Е.І.Сявакко, М.Г.Стельмахович). Наголошуючи на педагогічній цінності фольклору, записаного В.Гнатюком, зупинимось насамперед на можливості через опрацювання народних творів поповнити невичерпну скарбницю української педагогічної думки — одного з джерел педагогіки та її історії, котре живить віковичною мудрістю сучасну науку про виховання. Особливої уваги вимагає дослідження народних методів виховання, що згадуються у фольклорі. Звернемося до аналізу методів заохочення та покарання, адже ці знані і популярні у наш час методи настільки широко відображені у старовинних народних творах, що дозволяють зробити висновки про певні тенденції (насамперед у вихованні, а опосередковано — в особливостях духовного світосприйняття, побудови міжособистісних стосунків, у формуванні ментальності українського народу). Властиве фольклору паралельне існування кількох (часом чисельних) варіантів одного твору дозволяє виокремлювати незмінне і в сюжеті, і в моральних нормах та цінностях.

В.Гнатюк, досліджуючи народні байки, виділяв серед них окрему групу дидактичних байок, вже самою назвою стверджуючи потребу використання фольклору в навчанні та вихованні. Проте такий дидактизм властивий не лише байці. Служити прикладом для виховання покликані і народні пісні. Не раз на це вказує недвозначно сам текст пісні, що повторюється у варіантах:

Ой соснонька горить дівчина говорить:

- Хто в полі ноцує, най мій голос чує,...

А хто доньки має, най їх навчає.[2., 191].

Як вияв найвищої прихильності і заохочення, що благодійно впливає на подальшу долю дитини, згадується у піснях батьківське побажання Божого благословення :

Так татунейко мов "ять:

-Най тя біг благословить...

Так матінойка овить:

- Най тя біг благословить...[2, 66]

Натомість найгіршим покаранням для дитини виступає

відречення батьків, близьких («Відрік мні сі отець, відрікла сі мати. Як ти ся відречеш, що буду діяти?» [2, 100]) або прокляття («Мати ж моя, мати, Проклялась-ми долю, Це-м сиділа на припічку Дитинов малю» [2, 120]) Родинне виховання будувалося на засадах любові, турботи про душевне та фізичне здоров'я дитини, проте народною педагогікою засуджується вседозволеність і розбещування дітей. Ілюстрацією того є покаяння дівчини, яка опинилася в скрутному становищі через недостатню вимогливість матері; «Я в свої мамуньки тільки єдна була. Це-м хтіла, робила, мамка мя не була» [2, 191]. Застосування фізичних покарань у родинному вихованні згадується неодноразово, як-от: «була мене мати березовов різков» [1, 168], «нехай сварит, хоть би і побила» [1, 171]. Засвідчують тогочасну популярність такого впливу на особистість згадані у фольклорі фізичні покарання школярів, вояків [3, 35]. Але й повторення, зважаючи на дидактизм твору, швидше свідчать про застереження у такий спосіб молоді від небажаних вчинків, ніж про пропаганду покарання, фізичного чи морального, як виховного методу. Підтвердження тому - прохання сина до матері стосовно молодій дружини:

- Ой, мамуню, мої, не гризїть ви її, а навчіть ви її. [2, 107]

Ймовірно, застосування сильних стимулів було викликано браком інших простих і дієвих методів виховання. Оскільки такий стан речей змінити було неможливо, його пропонувалося прийняти з покорюю, оскільки майбутнє заохочення було сильнішим і важливішим за тимчасові труднощі у навчанні: «Школярська наука така спочатку гірка, як горіхова шкарлупа», але її опанування дає плоди як горіхова шкарлупа», але її опанування дає плоди солодкі, як горіхове ядро [3, 3]. Показово, що у народних легендах і апостол Петро, подорожуючи з Христом по землі, зазнає прикрощів (свого роду покарання: залишився без вечері, опинився в п'яному гурті, зазнав побоїв і т.д.) через свою нерозважливість, недовіру тощо. Натомість він здобуває знання, цінність яких значно вища, ніж прагнення уникнути страждань, і саме міцність і життєва необхідність таких знань є тим заохоченням, котре виправдовує поведінку при цьому міфічного Христа.

Оскільки фольклор, попри деякі метафори і гротескне життя, можемо зробити висновки про надзвичайне поширення методів заохочення та покарання в соціальному середовищі на той час (родинні, побутові, сусідські, правові стосунки, моральні норми, звичаєве право); оцінка ж їх актуальності стане у нагоді при сучасній побудові навчально виховного процесу.

Народні перекази у записах В.Гнатюка дозволяють простежити вплив християнства на формування життєвих цінностей і моральних норм. Кара на порушників суспільноприйнятих норм, традицій народу та звичаїв місцевості, громади приходиться неминуче - з Божої волі або силами природи. Страх перед карою Бога за земні провини (негідну поведінку, порушення присяги, неправдиві свідчення) виступає не власне покаранням, а швидше застереженням у пісні:

-Не треба, мамуню, на інші казати.

Бо буде, мамуню, господь бог карати.

Буде бог карати, святая неділя,

Скарає мя господь на душі й на тіло [2, 101].

Йа хто ж буде присягну ламати,

Того буде син божий карати. [2, 114].

Покарання згадуються вельми суворі, до їх здійснення прилучаються природні сили. Так, син, який прогнав з дому свою бідну матір, переіспрошує її з покаянням: "Бо вдарив грім та на мі дім: забив жінку та й дитину, та й маєтку половину..." [2, 128] У піснях культивується віра у відновлення справедливості, у неминуче покарання грішникам та винагороду невинним страждальцям: "Ой зіслав же господь два ангели з неба, йа взяли сирітку, понесли до неба..., йа взяли мачоху, понесли до некла..." [2, 118].

Праведне життя християнина є зразком для усіх соціальних верств і передумовою нагороди, заохоченням до нього виступають успіхи, впевненість у власних силах, прихильність фортуни:

Доки жомнір не пив, він богу ся молив.

Ото їму господь фортунов служив.

Отож їму господь фортунов служив.

А в походах та й замислах все васько побіждив.

А взяв жомнір пити, в бозі забувати.

Взялася жомнярська фортуна вменчати [2, 153].

Проте чи не найповніше приклади заохочень та покарань наводяться у легендах, більша частина яких має виразний релігійний характер: це або більш чи менш довільні перекази з Біблії, або новостворені оповіді, часто з повчальним висновком у кінці, із дійовими особами - Ісусом Христом, апостолами тощо. Стимули присутні у свідомості постійно торкаються усіх сфер життєдіяльності. Аналіз легенд виявляє надзвичайно високу насиченість текстів поняттями "кара", "нагорода", "заплата", "гріх", "порятунок", "штраф", "Божя допомога", "спокута" і т.д. Поняттями заохочення, нагороди, покари та їм спорідненими легенди просякнуті настільки, що майже в

кожній десятій винесані у заголовок. ("Кара і нагорода Христова" [3, 42-46], "Покараний син" [3, 131], "Покараний цар" [3, 146-147], "Бог знає, чим чоловіка карати має" [3, 138-140]) Проте в легендах поруч із часто повторюваним мотивом винагородження доброго і покарання поганого вчинку виникає, вочевидь, під впливом християнства більш прогресивна форма стосунків – вибачення і винагорода винуватцю, що покався і спокутував (або спокутує) гріхи. Це такі легенди, як "Христос і грішниця" [3, 27], "Богородиця ратує грішних" [3, 85-86], "Чудо при Христовім уродженю" [3, 21-22]... Отже, якщо у байці "Лис-суддя" [1, 174] ключовим було питання "Чи є добро за добро?", стверджувальну відповідь на яке людина отримувала врешті-решт з третього разу, то в легендах поступово вводиться як взірць високоморальної християнської поведінки "відповідь добром за зло". Іншими словами, окрім покарання, натомість йому виступає заохочення до гідного людини життя, і називаються конкретні шляхи навернення на шлях істини - усвідомлення провини, розуміння вищості Бога як гармонійної сили, прагнення змінитися, спокута, іноді – лише покаяння.

Отже, за фольклорними записами В.Гнатюка можна зробити висновки про певні тенденції у застосуванні заохочень та покарань в Угорській Русі, котрі мають багато спільного із характером стимулювання в інших слов'янських народів [4, 95-58]. Проте неповторний локальний колорит і своєрідність філософсько-релігійного забарвлення фольклорних записів В.Гнатюка роблять цей матеріал унікальним, а динаміка стимулів в бік зменшення покарань, заміни їх каяттям з одночасним заохоченням носить прогресивно гуманістичний характер. Враховуючи актуальність гуманістичних ідей та принципів для сучасного виховання, названі аспекти стануть у нагоді вчителю. Оскільки, за даними анкетування, 86% педагогів регулярно застосовують на практиці методи стимулювання (і далеко не завжди обирають їх правильно), і практично всі школярі отримують заохочення чи покарання в родинному оточенні, то при побудові стосунків із учнями, при виборі методів заохочення чи покарання школярів, при формуванні в молоді гуманістичного світосприйняття важливим буде використовувати і багатий досвід української народної педагогічної думки. Це завдання може бути реалізоване через вивчення фольклорних джерел в навчальних та факультативних курсах краєзнавства, народознавства, рідної мови та літератури, історії тощо. Форми роботи з фольклорними записами можуть бути найрізноманітніші. Для молодших школярів - обговорення, читання в особах, інсценізація, рольові ігри, для старших – фольклорні

вечори, індивідуальні творчі та пошукові завдання, міні-вистави, етнографічні свята тощо. Для шкіл Західної України актуальним і надзвичайно цікавим буде фольклорний матеріал, зібраний В.Гнатюком.

Література:

1. Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. К.: Наукова думка, 1966. – 248 с.
2. Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка. К.: Музична Україна, 1971 - 324с.
3. Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. II. Байки, легенди, істор. Перекази, новели, анекдоти - з Бачки "Руске Слово", Нови Сад, 1986. - 355 с.
4. Юрчак Л. Заохочення у слов'ян і сучасність // Славістичні записки, № 1, 1999. С.95-98

Любов ПАРХЕТА (Умань)

Казка в збирацькій діяльності Володимира Гнатюка

У чинних програмах з української літератури важливе місце відведено вивченню фольклору. З молодших класів учні знайомляться з різноманітними фольклорними жанрами, зокрема, казкою, прислів'ями, приказками, легендами, піснями, думами та ін.

Таке розмаїття фольклору збереглося завдяки плідній збирацькій роботі Володимира Гнатюка. Будучи головою етнографічної комісії Наукового товариства імені Тараса Шевченка, В. Гнатюк був знайомий з багатьма фольклористами й збирачами-аматорами в Україні й за її межами. За його ініціативою систематизувався матеріал з похоронної обрядовості та етнографічні колекції, що ввійшли до експозиції першого українського етнографічного музею в м. Львові.

Незважаючи на численні труднощі, вченому довелося зібрати багато збірок фольклорних матеріалів, які належали відомим знавцям народної творчості, як Марко Вовчок, О.Маркович, М.Максимович, М.Лисенко, В.Забіла, І.Манжура, Лесь Мартович та інші. Науковий архів В.Гнатюка налічує понад 25 тис. аркушів записів, що належать до XIX і XX ст. Ці записи були виконані на території України й інших регіонів, зокрема, Росії, Румунії й Америки.